

VETENSKAPSRÅDETS
PROPOSITIONSUNDERLAG 2005–2008

Utbildningsvetenskapliga kommittén

Ett forskningsområde under uppbyggnad

Vetenskapsrådet
(The Swedish Research Council)
103 78 Stockholm

© Vetenskapsrådet
ISSN 1651-7350
ISBN 91-7307-035-1
Omslag: SOYA
Inlaga: SOYA
Tryck: Danagårds grafiska, Ödeshög 2003

Innehåll

Inledning.....	5
UTBILDNINGSEXPLOSIONEN.....	6
SATSNINGEN PÅ UTBILDNINGSVETENSKAP – ett uttryck för många och mångas förväntningar.....	8
FINANSIERING AV FORSKNING INOM UTBILDNINGSSOMRÅDET.....	14
Olika forskningsfinansiärer.....	14
Brister med hittillsvarande finansieringsformer.....	17
Internationella trender.....	17
UVKs VERKSAMHET 2001–2003.....	22
Uttolkningen av uppdraget.....	22
Ansökningarna.....	23
Särskilda insatser från UVK för att främja området innehållsliga utveckling.....	25
Organisatoriska och strukturella förhållanden.....	29
UVKs erfarenheter i sammanfattning.....	31
UTBILDNINGSVETENSKAP I FRAMTIDEN.....	32
Bilaga UTBILDNINGSVETENSKAP 2003.....	36

Inledning

I denna lägesrapport presenterar Utbildningsvetenskapliga kommittén (UVK) erfarenheterna från de två gångna årens verksamhet som bakgrund till kommitténs planer för kommande års verksamhet. Lägesrapporten inleds med en genomgång av de olika förarbeten och uttalanden som föregått satsningen på det utbildningsvetenskapliga forskningsstödet och den instruktion som Vetenskapsrådets styrelse fastställt och avslutas med en redovisning av UVKs planering av de kommande årens verksamhet. Även jämförelser med tidigare års statliga finansiering av forskning inom vad som i dag kan sägas motsvaras av det utbildningsvetenskapliga området (skolforskning, klassrumsforskning, utbildningsforskning, pedagogisk forskning mm) redovisas, liksom den internationella utvecklingen inom forskningsområdet.

Utbildningsexplosionen

Demokratiseringen under 1900-talet har haft stor betydelse för hur utbildningssystemet utformats och hur undervisningen genomförts. I dagens samhälle betonas värdet av kunskap och kompetens som individuella och samhällseliga tillgångar, liksom betydelsen av det livslånga och livsvida lärandet i skola, i arbetsliv och i olika informella miljöer.¹

År 1900 gick drygt 700 elever igenom gymnasiet och avlade studentexamen. Den sociala, könsmässiga och geografiska snedfördelningen var tämligen entydig. I dag går 85 procent av årskullarna igenom gymnasiet. På 1960-talet fanns inom högskolan som helhet 32 000 studerande, och idag är det tio gånger så många. Enbart antalet doktorander överstiger det totala antalet högskolestuderande 1960.

Läroutbildningarna integrerades i högskolan för 25 år sedan. Likväl har de haft mycket lite praktisk kontakt med forskning och den attityd till kunskap som forskning representerar. Relativt få läroutbildare har haft egen forskarutbildning, och följaktligen har inte heller de studerande fått levande kontakt med forskning.

Högskoleväsendet har byggts ut, både med avseende på antalet studenter i grundutbildningen och med avseende på fördelningen av forskningsresurser på de olika lärosätena. Tre högskolor har blivit universitet (en fjärde högskola kommer att bli universitet inom kort). Flera högskolor har fått rätten till ett eller två vetenskapsområden. Det har skett en omfattande satsning på IT och kompetensutveckling inom IT-området.

Under denna tid har antalet barn och unga inom skolektorn ökat från 1,4 miljoner till 2,6 miljoner. Antalet vuxna i skolan har ökat från 131 000 till 255 000. Totalt har antalet individer i skolektorn ökat från 1,5 miljoner till 2,8 miljoner. Med andra ord, sektorn har dubblerats. Drygt 30 procent av Sveriges invånare befinner sig i skolektorn. Läger vi till högskoleutbildning och andra former av utbildning så innebär det att med än 40 procent av befolkningen befinner sig i utbildningsområdet. För samhället i stort och för enskilda individer (elever, lärare, föräldrar, arbetsgivare etc) innebär den stora utbyggnaden av utbildningssystemet omfattande investeringar i både tid och pengar och en stor tilltro till utbildningssystemets möjligheter att generera olika positiva effekter både för samhället och den enskilda individen.

I förhållande till investeringar och förväntningar är de resurser som avsätts

för forskning om grundläggande mekanismer i lärande och kunskapsbildning och i mötet mellan individer och utbildningssystemet påfallande begränsade. Som visas längre fram i denna rapport har det hittillsvarande forskningsstödet, varken med avseende på volym, organisatorisk form eller långsiktighet, varit tillfredställande. Det finns stora kunskapsluckor när det gäller de grundläggande mekanismerna i lärande, och olika slag av informell påverkan i varierande miljöer och sammanhang.

Noter

- 1 Resonemanget bygger på Roger Säljös inledningsföreläsning vid UVKs konferens den 4 december 2001. Se *Jakten på de spännande forskningsfrågorna*. UVKs konferens Lärande och kunskapsbildning, den 4 december 2001.

Satsningen på utbildningsvetenskap

– ett uttryck för många och mångas förväntningar

Begreppet utbildningsvetenskap har definierats och avgränsats på olika sätt i de officiella texter som föregått lärarutbildningsreformen och satsningen på utbildningsvetenskap genom inrättandet av Utbildningsvetenskapliga kommittén och öronmärkningen av medel till Vetenskapsrådet². Satsningen avser en förstärkning av förutsättningarna för att forskning skall kunna bedrivas i nära anslutning till lärarutbildningen och svara mot de pedagogiskt yrkesverksammas behov och, samtidigt, en innehållslig utveckling av hela forskningsområdet. Olika intressenter har gjort olika uttolkningar av vad satsningen på utbildningsvetenskap konkret innebär i fråga om val av forskningsfrågor och lokalisering av forskningsresurser och därmed också gett uttryck för olika förväntningar på kommitténs arbete.

Satsningen på utbildningsvetenskap har presenterats som en kraftfull insats för att i samband med reformeringen av lärarutbildningen stärka denna utbildnings hittills svagt utvecklade forskningsöverbyggnad. Officiella texter i anslutning till reformen har betonat UVKs uppgift att genom forskningsstödet främja utvecklingen av nya forskningsområden och -inriktningar samt att aktivt påverka strukturella och institutionella förhållanden i lärarutbildningen och de pedagogiska verksamheterna. I betänkandet *Att lära och leda – en lärarutbildning för samverkan och utveckling* (SOU 1999:63) utgick Lärarutbildningskommittén (LUK) från konstaterandet att lärarutbildningen har en svag vetenskaplig bas. Den vetenskapliga basen måste stärkas. LUK föreslog bl a inrättandet av särskilt forskningsråd för utbildningsvetenskap. Propositionen *En förnyad lärarutbildning*³ konstaterade det angelägna i att stärka och bredda den vetenskapliga basen för lärarutbildningen. Utbildningsvetenskap står enligt propositionen för

den breda forskning och forskarutbildning som bedrivs i nära anslutning till lärarutbildningen och svarar mot behov i lärarutbildningen och den pedagogiska yrkesverksamheten (sid 39).

Men begreppet utbildningsvetenskap har också använts på ett sätt som anger att det även innefattar en vidareutveckling av redan etablerad och kvalitetsmässigt god forskning. I propositionen *Forskning och förnyelse*⁴ presenterade regeringen sina forskningspolitiska intentioner fram till år 2004. I propositionen sägs att satsningen på utbildningsvetenskap ”gäller såväl befintlig forskning av hög kvalitet och med stor utvecklingspotential, som utvecklingen av nya relevanta forskningsområden” (sid 71). Propositionen markerar också betydelsen av en bred definition av utbildningsvetenskap.

Regeringen anser att det är synnerligen angeläget att stärka och bredda den vetenskapliga basen för lärarutbildningen, men också att öka kunskaperna om utbildning och lärande i vid mening”. (Prop 2000/2001:3, sid 110).

Organisationskommittén för *Ny myndighetsorganisation för forskningsfinansiering*⁵ beskrev i en delrapport från 2000 sin syn på utbildningsvetenskap och markerade därvid också det dubbla syftet med den utbildningsvetenskapliga satsningen: att stärka förutsättningarna för läraryrkets och lärarutbildningens forskningsanknytning och att utveckla forskningsområdet.

Den förändring av lärarnas pedagogiska uppdrag som ägt rum under 1900-talet är ett tungt argument för att förstärka forskning och forskarutbildning på lärarutbildningens område. Förändringarna innebär krav på förmåga att självständigt utforma och utveckla arbetet, vilket innebär behov av reflektion över den egna verksamheten, fördjupade kunskaper inom olika ämnes- och kunskapsområden och kontakt med forskning.

Men det är inte enbart förändringarna inom skolan och den högre utbildningen som ställer frågor om lärande och utbildning. Lärande i en bred mening är en central uppgift inom de flesta yrkesområden vare sig det gäller produktion, tjänster och förvaltning i privat och offentlig regi. Lärande organisationer är en förutsättning för samhällets förnyelse och gradvisa utveckling och samhället har blivit allt mer beroende av kunskap och kunskapsutveckling i vid bemärkelse. Forskning om lärande i denna grundläggande mening svarar därför mot behov av djupare förståelse av problemen inte bara i skola och högskolesystem utan också i företag, organisationer och naturligtvis för individer i utbildning på alla nivåer och i alla åldrar (sid 18).

Beträffande inrättandet av ”den särskilda kommittén för utbildningsvetenskap och forskningsstöd inom området lärande och utbildning” betonade organisationskommittén vikten av att forskningen spänner över hela fältet både vad gäller disciplinär inriktning och problemval (sid 19).

Den *arbetsgrupp*⁶ som på uppdrag av Vetenskapsrådets ledning tog fram underlaget för VRs styrelses beslut om inrättande av utbildningsvetenskapliga kommittén konstaterar att ”förstärkning” och ”breddning” är två ledord i de normerande texterna för kommitténs kommande arbete. Gruppen säger att snävheten i angivandet av arenan kompletteras med den bredd som texterna förespråkar vad gäller synen på lärande och kunskapsbildning.

Läro- och lärutbildningens arena och behoven inom dessa utbildningar, samt den direkta relevansen för lärarnas yrkesutövning, kan därför inte innebära en lösning av forskningsobjektet till det institutionella lärandet. I stället måste det breda samhällsperspektivet, med alla ickeinstitutionella lärande- och påverkansprocesser, exempelvis inom den så kallade fritidssektorn, ges ett utökat utrymme. Men även det institutionella lärandet som forskningsobjekt bör vidgas till att gälla exempelvis lärande inom högre utbildning, vuxenutbildning samt arbets- och yrkeslivet (sid 2).

Arbetsgruppen framhåller att det är viktigt att det blir en god balans mellan stöd till vidareutveckling av redan befintlig forskning och ny forskning med relevans för det utbildningsvetenskapliga området.

Den instruktion för UVK som *Vetenskapsrådets styrelse* fastställde 2001 anger att kommittén skall

...främja och stödja utbildningsvetenskaplig forskning av högsta kvalitet.

Kommittén skall fördela medel till forskning och forskarutbildning som bedrivs i anslutning till läro- och lärutbildning och som svarar mot behov inom läro- och lärutbildningen och den pedagogiska yrkesverksamheten.

Styrelsens instruktion följer läro- och lärutbildningspropositionens text och ger den utbildningsvetenskapliga forskningen en närmast instrumentell roll i förhållande till läro- och lärutbildning och pedagogisk yrkesverksamhet. Instruktionen anger en viss hemvist för forskningen och forskarna (i nära anknytning till läro- och lärutbildningen och de pedagogiskt yrkesverksamma) och specifika verksamheter som skall främjas genom forskningen (läro- och lärutbildningen och den pedagogiska yrkesverksamheten).

Regleringsbrevet för 2002 och 2003 anger bestämda villkor för hur stödet skall utnyttjas (medfinansiering och samverkan).

VRs styrelse utsåg kommitténs ledamöter. Forskarledamöterna nominerades av universiteten och högskolorna, och skulle ”verka i nära anslutning till läro- och lärutbildningen och ha vetenskapliga meriter med relevans för denna”. Av de

fyra övriga ledamöterna är en ordförande. Övriga ledamöter är nominerade av Vinnova, FAS och FORMAS.

I december 2001 arrangerade UVK en konferens med rubriken ”Lärande och kunskapsbildning”. Konferensens inledningstalare var utbildningsministern Thomas Östros, som uttryckte sina förväntningar på Vetenskapsrådet och UVK på följande sätt⁷:

Globaliseringen ställer krav på att Sverige ska stärkas som kunskapsnation. Förutsättningarna är onekligen goda. Den svenska skolan finns i den absoluta världstoppen, och detsamma gäller forskningen. Sverige är en av världens största producent av vetenskapligt kunnande, sett till antal artiklar publicerade i ansedda vetenskapliga tidskrifter i förhållande till landets folkmängd.

Regeringen ser Vetenskapsrådet som det viktigaste instrumentet för att stärka forskningen. Vår satsning på utbildningsvetenskap är till lika delar en satsning på skolan och på forskningen.

En tiondel av grundskoleeleverna är egentligen inte behöriga för gymnasieskolan. Alltför många kommer inte igenom gymnasiet, och de behöver stöd. Samtidigt finns förvånansvärt lite forskning om skolan, utbildningen och lärandet. Regeringens mening är att satsningen på utbildningsvetenskap ska vara till hjälp i skolans vardag och utveckling. (sid 5)

Liknande resonemang för utbildningsministern i svar på en interpellation (kd) i riksdagen maj 2003 avseende en långsiktig finansiering av utbildningsvetenskap. Han hänvisade också till den utvärdering som skall genomföras under 2004.

En central fråga under kommitténs igångsättningsfas var i hur hög grad inrättandet av UVK och de öronmärkta medlen skall ses som en ny satsning på ett nytt forskningsområde (som komplement till redan etablerade och finansierade områden) eller om det är fråga om en utvidgning och vidareutveckling av ett redan etablerat forskningsområde. Som framgår av denna rapport så har UVK i sitt hittillsvarande arbete och i planeringen av de två tillkommande årens verksamhet (2004 och 2005) försökt att stärka utvecklandet av nya forskningsperspektiv (t ex praxisnära forskning) i nya miljöer (bl a genom nätverk och projekt i vilka universitet och högskolor samverkar) och samtidigt försökt främja en innehållslig utveckling av hela forskningsområdet utbildningsvetenskap.

Noter

- 2 Se Karin Fransson och Ulf P Lundgrens rapport
Utbildningsvetenskap – ett begrepp och dess sammanhang.
Vetenskapsrådets rapportserie . Rapport 2003:1.
- 3 Prop 1999/2000:135
- 4 Prop 2000/2001:3
- 5 Organisationskommittén för Ny myndighetsorganisation för forskningsfinansiering (2000: *Forskningsfinansiering i samverkan. Budgetförslag, inriktning och organisation av de nya myndigheterna för forskningsfinansiering.* Delrapport.
- 6 Ordförande rektor Eskil Frank, Lärarhögskolan i Stockholm.
- 7 *Jakten på de spännande forskningsfrågorna.* UVKs konferens
Lärande och kunskapsbildning, den 4 december 2001

Finansiering av forskning inom utbildningsområdet

Olika forskningsfinansiärer

Skolöverstyrelsen (SÖ), som avvecklades 1991, finansierade på sin tid ett omfattande forskningsprogram. Det var dock präglat av att vara myndighetsforskning och därmed också av myndighetens prioriteringar av forskningsteman. En beräkning anger att den årliga finansieringen var cirka 15 miljoner kronor (i 1990 års penningvärde). I förhållande till de statliga kostnaderna för skolområdet vid samma tid motsvarade SÖs forskningsanslag 0,36 procent av de totala statliga kostnaderna för skolväsendet.

SÖs program kritiserades, när den nya myndigheten Skolverkets eget forskningsprogram togs fram⁸, för att ha varit alltför klassrums-, metod- och inlärningsinriktat. Individnivån utgjorde ramen för en överraskande stor del av de beviljade projekten på bekostnad av system- och organisationsperspektiv. Den åtgärdsinriktade sk FoU-modellen svarade knappast mot den närhet mellan kunskapsproduktion och kunskapsanvändning som en decentraliserad skolorganisation måste utveckla. Lärare som "situated decision-makers" i en verksamhet som präglas av situationsbestämd och context-beroende problemlösning kräver andra former för forskning än den klassiska FoU-modell som SÖ ansågs ha tillämpat⁹.

Skolverket utvecklade vid sin start 1991 ett ambitiöst forskningsprogram. År 1991 hade det nya Skolverket ett forskningsanslag på cirka 25 miljoner, vilket vid den tiden motsvarade cirka 0,07 procent av kostnaderna för det offentliga skolväsendet och 0,04 procent av statens totala utbildningskostnader¹⁰. I dagens penningvärde motsvarar det cirka 32 miljoner. Forskningsprogrammet präglades av strävan att stimulera en forskning som respekterade att

den nya situationen kräver att lärare och andra med ansvar inom skolväsendet tillerkänns ansvar som beslutsfattare med behov av kunskap och utgångspunkter för reflektion över den egna verksamheten. (Skolverket 2002, sid 25).

Decentraliseringen i skolan och det ökade professionella ansvar som tilldelats skolledare och lärare utgjorde en självklar utgångspunkt för programmet. En praxis-relaterad forskning skulle bidra till att bygga upp kompetens för ett

professionellt förhållningssätt på olika nivåer inom skolväsendet. Programmet byggdes upp med fem basprogram:

1. Skolans verksamhet – utbildningens innehåll, utformning och resultat
2. Skolan som kultur- och arbetsmiljö
3. Styrning och ledning av utbildning – central, regional och lokal utbildningsplanering
4. Utbildningens effekter och effektivitet
5. Utbildning och utbildningspolitik i samhället

Med hänvisning till det statsfinansiella läget skedde från 1996 en successiv avveckling av hela programmet. Några år senare (2001) fick Skolverket ånyo resurser för finansiering av forskning, denna gång med tydlig inriktning mot lärande, lärararbete och ledningsverksamhet. Medlen uppgick till 30 miljoner per år. Programmet inriktades mot

1. Lärande bland barn, unga och vuxna i sådana organiserade sammanhang som ingår i Skolverkets sektorsansvar.
2. Lärararbete som bedrivs för att underlätta det lärande som sker i organiserade sammanhang som ingår i Skolverkets sektorsansvar.
3. Ledningsverksamheten inom sådana lokala organisationer som ansvarar för utbildningsinsatser inom sådana fält som ingår i Skolverkets sektorsansvar.

Detta forskningsprogram avvecklades våren 2003. Finansieringen av pågående projekt upphörde med omedelbar verkan.

För forskning om högre utbildning fanns under perioden 1970–1997 särskilda forskningsmedel. I början av 1970-talet inrättades vid dåvarande Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ett sektorsforskningsprogram som senare omvandlades till Rådet för forskning om högre utbildning¹¹. Några år senare, efter etablerandet av Universitets- och högskoleverket (UHÄ), inrättades ett program för uppföljning av högskolereformen, senare ombildat till Programmet för uppföljning och policystudier. 1992 lades UHÄ ner och ett Råd för forskning om universitet och högskolor bildades som en självständig myndighet. Detta råd lades ner 1997.

Professor Karl-Gustaf Stukåt¹² har genomfört två granskningar av sådan skolrelaterad forskning som finansierats utanför SÖs och Skolverkets anslag under åren 1980–1990 resp 1990–1995. Som skolforskning räknade han forskning av betydelse för grundskola, gymnasieskola och vuxenutbildning samt

dessutom forskning av generellt intresse för alla skolformer. Sammantaget fann Stukát att andra finansierare än sektorsorganen årligen finansierade många skolrelaterade projekt och att den rådsfinansierade forskningens andel successivt ökade. Innehållsligt noterade Stukát ett betydande överlapp mellan myndighetsfinansierad och rådsfinansierad forskning.

Riksbankens Jubileumsfond finansierade i första hand, enligt Stukát, skolrelaterade projekt inriktade mot longitudinella studier, historiska och komparativa projekt samt minoritets- och jämställdhetsfrågor. Under 1990-talet tillkom flera projekt inom området kognition – didaktik. HSFR finansierade många projekt av pedagogisk-psykologisk karaktär (inlärning – kognition), men också historiska och komparativa projekt.

Efter tillkomsten av UVK har söktrycket till det disciplinbundna forskningsstödet till pedagogisk forskning vid HSFRs efterföljare HS-rådet minskat drastiskt – från cirka 50 ansökningar per år till omkring 15. Inom andra ämnesgrupper inom HS-området finansieras ett antal projekt med utbildningsvetenskaplig karaktär (t ex inom det språkdidaktiska området). Riksbankens Jubileumsfond har under senare år endast beviljat ett mindre antal ansökningar som kan sägas röra forskning inom det utbildningsvetenskapliga området.

FAS stöder sådan forskning om utbildning och lärande som behandlar lärares yrkesverksamhet och hälsa, utbildningens effekter på individ, arbetsmarknad och samhälle samt frågor om handikapp, mobbning och trakasserier i skolans värld. Cirka 8–10 miljoner om året fördelas till forskningsprojekt, programstöd, nätverk och konferenser med inriktning på utbildningen och skolan som en del av arbetslivet. Även Vinnova har ett uttalat lärandeperspektiv i sina forskningsfinansieringar.

KK-stiftelsen har avsatt betydande medel för utvecklingsarbete och kunskapsspridning inom utbildningssektorn i syfte att underlätta införandet av informationsteknik. Den största satsningen har varit inriktad mot att stödja användningen av informationsteknik i skolan, men betydande belopp har avsatts för utvecklingsarbete inom områden som digitala läromedel, folkbildning, och för utveckling av it-baserat lärande och återkommande utbildning i näringslivet. KK-stiftelsens medel har dock inte i någon större utsträckning använts för forskning. Ett forskningsprogram, LearnIT, med inriktning på forskning om samspelet mellan lärande och informationsteknik har dock initierats. LearnIT innehåller bland annat en mångvetenskaplig forskarskola med ett drygt 20-tal doktorander, ett post-doc program, ett dussintal forskningsprojekt om samspelet mellan lärande och IT samt en internationell och nationell seminarieverksamhet. Den sammanlagda volymen för dessa aktiviteter utgör cirka 20 miljoner per år. LearnITs verksamhet är helt inriktad mot att bevaka

forskningsfrågor som direkt anknyter till de satsningar som KK-stiftelsen gjort genom åren. Programmet, som koordineras från Göteborgs universitet, inrättades 2000 och pågår till 2007.

Brister med hittillsvarande finansieringsformer

Ur ett lärarutbildningsperspektiv har ett problem i dessa ovanstående olika typer av forskningsfinansiering varit att merparten av forskningen bedrivits av forskare vid de pedagogiska institutionerna – samtidigt som pedagogiken endast svarar för en mindre del av lärarutbildningen. Flera av pedagogikforskarna har föga direktkontakt med lärarutbildningen. Stora delar av lärarutbildningen (de ämne-teoretiska delarna) har saknat en adekvat forskningsöverbyggnad för ämnesdidaktisk forskning. Lärarutbildningen har också saknat kontakt med utbildningsforskning som bedrivs inom andra ämnesområden (tex historia, sociologi). Ett annat problem har legat i att lärarutbildningen genomförs inom flera fakultetsområden, vilket inneburit att ingen fakultetsnämnd känt ansvar för hela lärarutbildningens forskningsanknytning.

Regeringens satsning på utbildningsvetenskap skall ses mot denna bakgrund. Vad som, generellt sett, hittills skiljer den UVK – finansierade forskningen från den forskning inom området som tidigare finansierats av statliga finansierare är framför allt följande:

- Tydligt utrymme för ett praktiker-perspektiv – för att därigenom utveckla nya sidor av vetenskapsområdet
- Mång- och tvärvetenskaplighet
- Forskningsstödet skall ge strukturella effekter och avhjälpa brister i lärarutbildningens forskningsanknytning (främja forskarutbildning, stimulera unga forskare etc).
- Skolväsendets forskningsanknytning skall stärkas.
- Den utbildningsvetenskapliga forskningen skall skapa incitament för skolväsendets personal (framför allt lärare) att satsa på en forskarkarriär.

Internationella trender

Internationella översikter visar att forskning inom det utbildningsvetenskapliga området har många gemensamma drag i olika länder men att dess organisation och inriktning samtidigt är tydligt präglad av respektive lands utbildningstraditioner och politiska system¹³. Tros sådana olikheter har den svenska utvecklingen från en myndighetsfinansierad skol- och klassrumsforskning av sektorsforskningskaraktär till en rådsfinansierad forskning som behandlar

lärande och kunskapsutveckling i formella och informella miljöer sin motsvarighet även i andra länder. Den rena myndighetsfinansierade åtgärdsinriktade sektorsforskningen har i ökad omfattning kompletterats med eller ersatts av en forskningsrådsfinansierad forskning av grundforskningskaraktär med vetenskaplig kvalitetsgranskning. Det finns också en tydlig strävan att utveckla utbildningsvetenskap till ett möte mellan forskare som verkar inom akademiska discipliner och aktörer som företräder olika erfarenhets- och problemområden utanför akademien för att kunna överbrygga avståndet mellan forskningen och de fenomen som studeras – utan att därmed tappa i vetenskaplig stringens och utan att hemfalla åt ett alltför teknokratisk tillämpningstänkande.

Norges forskningsråd (NFR) har nyligen utvecklat programmet *Kunnskap, utdanning og læring* (KUL) som nytt utbildningsforskningsprogram med långsiktiga perspektiv och stor bredd i temaval. Tre forskningsteman är prioriterade:

- Samspelet mellan utbildningssystem, hem, arbetsplats och frivillig sektor som arena för livslångt lärande
- Ledning, organisering och styrning,
- Erfarenhetsutbyte, läroprocesser och kunskapsområden.

Finlands Akademi finansierar det nationella programmet *Life as learning* och svarar även för den internationella koordineringen av programmet och dess motsvarigheter i andra länder (UVK är en av deltagarna). Programmets syfte¹⁴ är

- to encourage the development of a new research culture and new research partnerships and the creation of interdisciplinarity and international research projects around the problem of learning,
- to find a way of managing the challenges of lifelong and lifewide learning in order to avoid a new kind of exclusion,
- to create a solid quality interdisciplinary research base for developing teaching and learning in different educational and working-life contexts,
- to anticipate future learning needs from the point of view of society, culture and the individual.

I Storbritannien samordnar det statliga forskningsfinansieringsorganet ESRC (Economic and Social Research Council) en omfattande och långsiktig satsning inom området lärande och kunskapsbildning med rubriken Teaching & Learning Research Programme (TLRP). Ett flertal finansiärer utöver ESRC bidrar till programmet, bland annat Department for Education and Skills.

TLRP:s ansvar och uppgifter påminner i betydande utsträckning om UVKs. Syftet är att stödja forskning om lärande inom ramen för utbildningssystemets alla delar och nivåer men också i relation till frågor som gäller livslångt lärande, yrkesutbildning, vuxnas lärande, informationsteknikens konsekvenser för lärande och utbildning. Ett uttalat syfte är också att höja forskningens kvalitet och relevans för området, att stimulera tvärvetenskap samt att engagera nya forskare och forskningsmiljöer inom det utbildningsvetenskapliga fältet. TLRP leds av en Steering Committee med företrädare för utbildningssektorn (lärare, skolledare, policyansvariga), forskningen och andra intressenter. Den operativa ledningen är placerad vid universitetet i Cambridge och man bedriver ett stort antal projekt av varierande storlek över hela Storbritannien. TLRP engagerar sig också i att sprida forskningsresultat bland annat genom att ge ut ett nyhetsbrev, genom att bygga upp en databas och genom arrangera nationella och internationella konferenser där forskningsresultat presenteras och analyseras.

I Nederländerna har det nationella forskningsrådet (NWO) inrättat The Program Council Education Research (PROO). Programmet är under uppbyggnad och har till uppgift att i första hand stödja forskning som rör nyttjandet av informationsteknik inom utbildning och undervisning. PROO stöder projekt som handlar om hur informationstekniken kan användas i klassrummet inom olika områden, men också hur den kan brukas för att ge marginaliserade grupper tillgång till utbildning och för att bedriva kompetensutveckling och livslångt lärande.

I USA har U.S. Department of Education inrättat The Institute of Education Sciences (IES). Institutet har en rad uppgifter som bland annat innefattar stöd till forsknings- och utvecklingsarbete, ansvar för dokumentation av forskningsresultat och utvärderingar av utbildning, program för att sprida kunskaper om undervisningsmetoders effektivitet och så vidare. En omfattande satsning görs genom inrättandet av ett så kallat What Works Clearinghouse (WWC), där resultat från forsknings- och utvecklingsarbete skall sammanfattas och dokumenteras. Syftet är att IES via sin databaser skall redovisa så kallad evidensbaserad kunskap där lärare, skolledare, föräldrar, policymakare och andra skall kunna söka kunskap om vilka undervisningsmetoder som givit goda resultat inom olika områden. WWC arbetar genom att successivt peka ut olika områden (Topics for What Works) där systematiska genomgångar av kunskapsläget görs. De områden som hittills granskats inkluderar bland annat studier inom läsning och matematik, försök att förebygga drop-outs i high schools, och projekt kring vuxnas läs- och skrivfärdigheter.

Som ytterligare exempel från USA kan nämnas det arbete som National

Research Council¹⁵ (NRC) lagt ner på att utveckla ”scientific principles for educational research”¹⁶ för att stärka utbildningsforskningens roll ”to help transform education into an increasingly evidence-based field” (sid viii). NRCs skrift ”Scientific Research into Education” ger ett slags programförklaring för utbildningsforskning

It offers a comprehensive perspective of ”scientifically-based” education research for the policy communities who are increasingly interested in its utilization for improving education policy and practice. Second, the report shows us that, within the diverse field of education, researchers who often disagree along philosophical and methodological lines nonetheless share common ground about the definition and pursuit of quality. (sid vii).

Alltså, i många länder sker en utveckling av forskningsområdet ”Educational Science” som har många likheter med den svenska satsningen på utbildningsvetenskap. Vad som utmärker den svenska satsningen, till skillnad från exemplen ovan, är det samtidiga stärkandet av utbildningsvetenskap som ett forskningsområde och lärarutbildningens delaktighet i detta områdes utveckling.

Noter

- 8 Skolverket (1992) *Fördjupad anslagsframställan: Forskning.*
- 9 Se Aasen, Petter (2002) ”Forskning som utbildningspolitik”. Skolverket: *Fördjupad anslagsframställning: Forskning.* Bilaga 1.
- 10 Uppgifterna är hämtade från Skolverket (1992) *Fördjupad anslagsframställan: Forskning.*
- 11 Kim, Lillemor och Olstedt, Ewa: *Forskning om lärande i högre utbildning – en översikt för Utbildningsvetenskapliga kommittén.* (Kommer att publiceras under 2004).
- 12 Stukát, Karl-Gustaf (1997) Svensk skolforskning. Stöd från råd och stiftelser 1980 – 95. *Pedagogisk forskning i Sverige* Årgång 2, 1 (54 – 62).
- 13 Se kommande internationella översikter av Sverker Lindblad och Owe Lindberg , som tagits fram på uppdrag av UVK..
- 14 Academy of Finland 2002): *Life as Learning. Research programme 2002. Programme memorandum.*
- 15 Ingår tillsammans med National Academy of Sciences, National Academy of Engineering och Institute of Medicine i The National Academies.
- 16 National Research Council (2002) *Scientific Research in Education.*

UVKs verksamhet 2001–2003

Uttolkningen av uppdraget

Utbildningsvetenskapen behandlar, med UVKs synsätt, grundläggande kultur- och samhällsfrågor med direkt relevans för ett mycket stort antal individer (i egenskap av att vara personal, elever, föräldrar, beslutsfattare, skattebetalare). Som forskningsområde bör utbildningsvetenskap inrymma element från flera olika discipliner och forskningen bör arbeta med olika teoretiska och metodiska ansatser.

I UVKs första utlysningstext (avseende 2001 års medel) fick ”forskning om lärande och kunskapsbildning” en framskjuten plats. I 2002 och 2003 års texter fanns dessa formuleringar kvar, men den inledande texten angav ett något bredare perspektiv. Kommittén stödde sig på skrivningar i proposition 2000/2001:3 *Forskningens förnyelse*. Samtidigt gjordes en tydlig satsning på sk praxisnära forskning.

Utlsyningstextens kärnsatser fick följande lydelse:

Inom det utbildningsvetenskapliga området kan bl a följande områden identifieras:

- Forskning om lärande, kunskapsbildning och kunskapstraditioner
 - inom skolväsende (förskola, grundskola, gymnasieskola och vuxenutb.)
 - inom högre utbildning (särskilt lärarutbildning),
 - folkbildning, informella miljöer och arbetsliv
- Forskning om skolsystemets/utbildningssystemets utveckling med avseende på
 - samspelet med social/politisk/ekonomisk förändring
 - normalisering, integration och marginalisering

UVK har tillämpat samma utlysningförfarande som gällt inom Vetenskapsrådet i övrigt – ett förfarande som ger stort utrymme för forskarna att i öppen konkurrens göra egna uttolkningar av området och formulera egna forskningsfrågor. Genom sina samtidiga riktade satsningar har UVK prövat att gentemot forskarna balansera mellan frihet och styrning och mellan bottom-up och top-down strategier (bl a genom att främja praxisnära forskning och att utveckla speciella forskningsprogram).

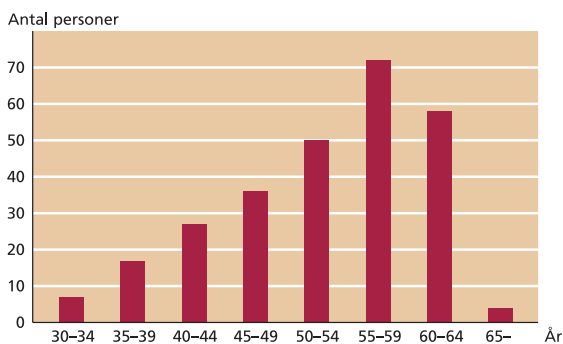
Ansökningarna

Kretsen av forskare som antagit utlysningstexternas inbjudan har vidgats och antalet ansökningar har ökat för varje utlysningstillfälle. Ansökningarna håller allt bättre kvalitet, något som också innebär att antalet goda ansökningar som måste avslås blir allt större. Sammanlagt har UVK tagit emot 242 ansökningar 2001 (två ansökningstillfällen), 199 ansökningar 2002 och 271 ansökningar 2003. Det totala sökbeloppet har ökat på motsvarande sätt, från 910 miljoner 2001 (två ansökningstillfällen), 769 miljoner 2002 och 1 200 miljoner 2003.

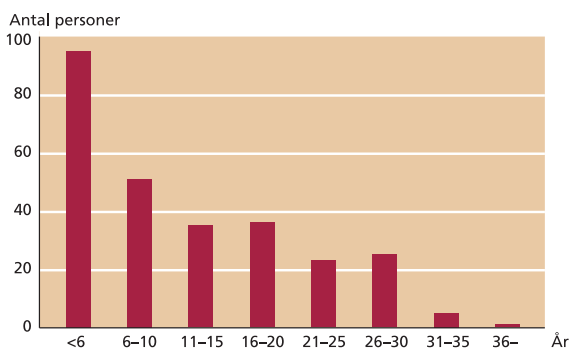
Medianåldern bland huvudsökande ligger omkring 55 år. För medsökande är åldern något lägre – strax under 50 år. (Motsvarande siffror för ansökningsomgångarna 2001 och 2002 ger samma bild av åldersfördelningen).

Antalet år efter doktorsexamen för huvudsökande har också beräknats. Många huvudsökande till Utbildningsvetenskap avlagt sin doktorsexamen under de tio senaste åren. Här finns en tydlig skillnad mellan kvinnliga och manliga huvudsökande. Medan manliga huvudsökande uppvisar en mera jämn fördelning med avseende på antal år efter examen, så har nästan hälften av de kvinnliga huvudsökande sin doktorsexamen högst 6 år bakåt i tiden.

Det finns inget tydligt samband mellan ålder/antal år efter disputation och beviljningsgrad. Det är alltså inte så att äldre sökande får bättre utdelning på sina ansökningar än yngre sökande. En förklaring kan vara att UVKs beredningsgrupper varit mer inriktad på att bedöma det planerade forskningsprojektets idé och inriktning (inte minst med avseende på utbildningsvetenskaplig relevans) och därför inte låtit den sökandes tidigare forskningsproduktion vara styrande för bedömningen. Åldersstrukturen inom området har gjort det särskilt angeläget att satsa på forskarskolor, forskarassistenttjänster och resebidrag m m för yngre forskare.



Åldersfördelningen av huvudsökande. 2003 års ansökningstillfälle.



Antal år efter doktorexamen, huvudsökande. 2003 års ansökningstillfälle.

Med ansöknings- och beredningsomgång 2002 inräknad finansierar UVK hittills 94 forskningsprojekt, 4 forskarskolor och 3 nätverk¹⁷. Andelen beviljade ansökningar vid 2002 års ansökningstillfälle var 32,2 procent. Ansökningarna till 2003 års ansökningstillfälle har högre kvalitet än tidigare. Beredningsarbetet är ännu ej avslutat men mycket tyder på att medlen inte räcker ens för samtliga sökande med näst högsta betyg.

Det utbildningsvetenskapliga forskarstödet har gått till forskare som företräder flera olika discipliner inom praktiskt taget samtliga fakultetsområden (endast juridik saknas). Drygt 50% av de huvudsökande har doktorexamen i pedagogik. Den disciplinära hemvisten för de forskare som sökt och beviljats medel från UVK stärker bilden av utbildningsvetenskap som ett mångdisciplinärt område. Tabellen nedan visar huvudsökandes doktorexamensämne, grupperat i fakultetstillhörighet men med särskiljande av pedagogik som doktorexamensämne.

Fakultet	Antal ansökningar			
	Män	Kvinnor	Summa	Procent
Humanistisk	15	12	27	13,7
Konstnärlig	1	1	2	1,0
Medicinsk	4	5	9	4,5
Naturvetenskaplig-teknisk	14	8	22	11,2
Samhällsvetenskaplig (utom pedagogik)	19	9	28	14,1
Teologisk	4		4	2,0
Pedagogik	51	55	106	53,5
Totalt	108	90	199	100,0

Huvudsökandes doktorexamensämne, grupperat i fakultetstillhörighet, uppdelat på kvinnor och män. Avser ansökningar under 2002.

Bland de beviljade projekten behandlar flera projekt, helt naturligt, olika aspekter av lärande och undervisning. Didaktiska frågor inom matematik och naturvetenskap, men även inom språk- och läsinlärning, har lyfts fram. Bland de beviljade projekten finns även forskning om lärarutbildningen och lärares yrkeskunskap, men också om utbildningssystemet och dess funktion som politiskt instrument och samhällliga kulturyttring, om lärande i informella miljöer etc. En granskning av de beviljade projekten med avseende på vilken/vilka skolformer som är i fokus, visar att grundskola, följt av högre utbildning och lärarutbildning, dominerar.

Vissa teman är mer sparsamt förekommande. Hit hör bl a specialpedagogiska frågor, innehållsrelaterade frågor i förskola och skola, lärande i olika typer av informella och icke-reguljära miljöer, lärande i arbetslivet samt komparativa studier. System- och organisationsperspektiv, liksom forskning om elevers prestationer i skolan är av begränsad omfattning. Processtudier dominerar stort framför förutsättnings- och resultat/effekt- studier.

Särskilda insatser från UVK för att främja områdets innehållsliga utveckling

Profiler i beredningsarbetet

En första början till en innehållslig strukturering av utbildningsvetenskap prövas i årets beredningsarbete genom att de tre beredningsgrupperna på ett tydligare sätt än tidigare tar hand om olika typer av ansökningar. (Inledningsvis bedömde UVK att det var av betydelse att alla som deltog i beredningsarbetet också konkret fick konfronteras med den totala variationen i ansökningsmaterialet.) Följande gruppering gäller idag:

1. Didaktiska forskningsfrågor som rör IT, naturvetenskap, samhällsvetenskap och kulturvetenskap. Andra områden är lärande i arbetslivet/livslångt lärande, frågor om lärares arbete och lärarutbildning samt generella pedagogiska frågor.
2. Forskning om bildning, värdegrund och kunskapsfilosofi, det konstnärliga kunskapsfältet.
3. Lärande, utveckling, socialisation som allmänna teman, kultur och kommunikation, klassrumsinteraktion, språk och språkutveckling, identitetsforskning, läs- och skrivsvårigheter, normalisering och marginalisering i institutionella sammanhang.

Praxisnära forskning

UVK startade 2001 en särskild satsning på praxisnära forskning för att främja en utveckling av forskning i nära anslutning till verksamheter. Syftet är att därigenom bredda perspektiv och frågeställningar samt att engagera lärare och lärarutbildare i forskningsarbetet¹⁸.

Nya forskningsprogram

Erfarenheterna från hanteringen av det forskningsiniterade stödet har också lett fram till att UVK själv tagit initiativ till olika typer av projekt/program, dvs själv aktivt sökt påverka områdets utveckling, och samtidigt varierat utformningen av forskningsstödet. UVK har identifierat vissa forskningsområden som angelägna att uppmärksamma och inbjöd i maj 2003 forskare att inkomma med idéskisser till projekt som kan inrymmas inom speciella programsatsningar. Hittills har följande tre programidéer beslutats.

Programmet Forskning om förskolans och skolans innehåll¹⁹

Programmet ska bidra till en fördjupad förståelse och problematisering av de innehållsliga aspekterna i pedagogiska verksamheter. Väsentligt är att få belyst vilka frågeområden som är relevanta och centrala för forskningsområdet. Exempel på frågeområden kan vara: Vad konstrueras – kan konstrueras – som innehåll och varför just detta? Hur samverkar olika aspekter på individ-, institutions- och samhällsnivå i dessa processer? Varför samverkar de och varför på dessa sätt? Forskning inom det här området bär en tvär- eller mångvetenskapligt dräkt. Den kan på ett betydelsefullt sätt bidra till utvecklingen av ett funktionellt metaspråk – ett språk som ger lärare möjlighet att reflektera över och tillsammans med olika aktörer diskutera och utveckla innehållsaspekter i förskolans och skolans verksamheter.

Programmet Learning in a Knowledge Society²⁰

Syftet är att stimulera forskare till att formulera förslag till projektidéer som skulle kunna utvecklas till svenska delprojekt inom ramen för det internationella Life as Learning-programmet. Forskning om lärande skall i detta sammanhang uppfattas som ett tvär- och mångvetenskapligt tema som rör frågor om hur kunskaper och färdigheter utvecklas och kommuniceras i olika delar av samhället. Lärande skall inte uppfattas som begränsat till skola och andra utbildningsinstitutioner, men givetvis kan också projekt som rör formaliserat lärande komma ifråga, liksom projekt som berör samspelet mellan aktiviteter inom utbildningssystemet och lärande i arbetslivet och andra sektorer i samhället.

Projekten skall bidra till en fördjupad förståelse av hur lärande organiseras

i olika sektorer och verksamheter i arbetslivet, på fritiden och i olika institutionella sammanhang. De kan exempelvis uppmärksamma hur yrkeskunnande och yrkeskulturer utvecklas och förs vidare, hur teknikutvecklingen omvandlar arbetsvillkor och kunskaper för olika grupper, hur former för livslångt lärande utvecklas, marginaliserade gruppers villkor och tillgång till lärmiljöer, kollektivt lärande i mångprofessionella grupper och verksamheter, erfarenheter av att skapa lärcentra och andra nya sammanhang för studier. Projekten skall bidra till att synliggöra lärprocesser på individ- och organisationsnivå och skapa intresse för hur kunskaper och färdigheter kommuniceras.

*Programmet Förhandling och förvandling av normalitet och avvikelse*²¹

Det gemensamma problemkomplexet för det kommande forskningsprogrammet rör normalitetens och avvikelens innebörder och hur dessa växer fram genom en förhandling mellan olika aktörer som barn, föräldrar, professionella och stat. Frågor av detta slag måste studeras med utgångspunkt från skilda vetenskapliga traditioner. Uppfattningar om normalitet och avvikelse påverkas av såväl sociala, ekonomiska och politiska processer, som av de tolkningar och betydelser som enskilda aktörer ger dessa processer. Normalitet definieras i en rad olika sammanhang, exempelvis i politiska, vårdande och juridiska institutioner, men också i vardagliga praktiker i interaktionen mellan professionella och barn och föräldrar i skola, förskola och andra miljöer. Det är i alla dessa sammanhang viktigt att uppmärksamma barns och föräldrars eget handlande. Det är också nödvändigt att beakta både makroprocesser, alltså vad som händer i internationella och nationella sammanhang, och mikroprocesser, vad som händer i olika institutionella verksamheter. Därmed blir det också möjligt att diskutera hur diskurserna om normalitet och avvikelse förändras när de omsätts i andra sammanhang och praktiker. Av detta skäl skall forskare med olika vetenskapliga bakgrunder delta i programmet och projektförslagen kan inriktas på olika arenor. En viktig dimension är också hur normalitet, problem och avvikelse presenteras och debatteras i medier (radio, TV, film) och i populärvetenskapliga framställningar.

Forskarskolorna

De nationella forskarskolorna bör ha förutsättningar att utvecklas till noder i nationella nätverk för forskning inom resp forskarskolas område. De kan också bidra till att skapa förutsättningar för doktorander med ”smala” avhandlingsämnen att komma in i en större gemenskap än vad den egna institutionen kan erbjuda. Dessutom etableras inom ramen för forskarskolorna värdefulla nätverk mellan forskare/handledare på olika lärosäten. Samtidigt kan konstateras

att det är en tung uppgift för en enskild forskare att vara den som står som ansvarig för en så pass fakultetsintegrerad verksamhet som en forskarskola.

Mångvetenskap

Flera forskningsprojekt bygger på samverkan mellan forskare vid olika institutioner och olika fakulteter inom ett lärosäte. Många ansökningar vittnar om en omfattande mång- och tvärvetenskaplig verksamhet som kan ge en intressant utveckling av det utbildningsvetenskapliga området. Uppmaningen att samverka tycks ha stimulerat till olika typer av samarbetsprojekt, dels mellan institutioner och fakulteter inom ett lärosäte, dels mellan institutioner vid olika universitet och högskolor. Samarbetet har konkretiserats i forskningsprojekt, som i flera fall är av klart disciplinövergripande karaktär. Till UVK har också kommit många ansökningar från forskningsmiljöer som ej är engagerade i lärarutbildningen, vilket visar på ett generellt intresse för utbildningsvetenskap.

Stöd till studieresor, konferenser m m – särskilt för yngre forskare

I syfte att stimulera de utbildningsvetenskapliga forskarnas anknytning till internationell forskning har UVK avsatt medel för konferens- och resebidrag. I första hand ska unga och/eller nydisputerade forskare ges möjligheter att etablera personliga kontakter med utländska forskare samt att under en kortare period vistas i en utländsk forskningsmiljö. UVK vill också verka för att i första hand yngre och/eller nydisputerade forskare får möjlighet att under en kortare period vistas i annan *inhemsk* forskningsmiljö. Bidrag ges också för inbjudan av utländska, internationellt erkända föredragshållare till internationell konferens som anordnas av svenska arrangörer. Även stöd till arrangerandet av konferenser kan beviljas. Dessa former av stöd söks i ett löpande ansökningsförfarande under året.

Internationellt samarbete

UVK har tillsammans med de nationella forskningsfinansiärerna i Finland, Island, Nederländerna, Norge och England deltagit i förberedelserna för ett internationellt samverkansprogram. Med rubriken "Life as Learning" har en för programmet gemensam proposal till ERA-NET har tagits fram.

En sammanställning av UVKs verksamheter 2003 redovisas i bilaga 1.

Organisatoriska och strukturella förhållanden

Fördelningen till lärosäten

När det gäller fördelningen av stödet till olika lärosäten under 2001 och 2002 kan noteras att universiteten (med de tre nya universiteten, Karlstad, Växjö och Örebro, borträknade) erhållit nästan 60 procent av det utdelade stödet. De tre nya universiteten har tillsammans fått drygt 16 miljoner i forskningsstöd, vilket motsvarar ungefär en tredjedel av stödet till Lärarhögskolan i Stockholm. Det kan också noteras att vissa högskolor har en tilldelningsfrekvens som ligger i nivå med universitetens.

Att universitet med lärarutbildning samt Lärarhögskolan i Stockholm dominerar så stort bland bidragstagarna kan antagligen delvis förklaras av regleringsbrevets uppmaning om samverkan mellan universitet och högskola. I stödet till dessa universitet ligger i flera fall medsökande från lärosäten utan fasta forskningsresurser. Man kan alltså inte utan vidare dra slutsatsen att universiteten gynnas på högskolornas bekostnad. Genom stödet till universiteten gynnas också högskolorna.

Under hösten 2002 inbjöd UVK till överläggningar med företrädare för UVK- finansierade forskarskolor och samverkansprojekt. Dessutom inbjöd UVK till överläggning med ledamöterna i Lärarutbildningskonventet. Den senare överläggningen följdes sedan upp med möte med företrädare för konventets utskott. Avsikten var att diskutera hur förväntningarna på olika typer av strukturella effekter (samverkan mellan lärosäten, lärosätenas medfinansiering, forskarskolor, nätverk m m) realiserats inom ramen för den traditionella formen för forskarstöd, nämligen utlysning som riktas till enskilda forskare och medel som tilldelas en huvudansvarig projektledare. Från dessa olika överläggningar kan bl a följande noteras:

Lärarutbildningsnämnderna

Det har tagit tid innan den särskilda nämndorganisationen för lärarutbildningen funnit sin form²². Därmed saknade inledningsvis UVK viktiga aktörer inom lärarutbildningen med ansvar för forskning och forskarutbildning att samspela med. Nämnderna är nu etablerade. Deltagare i överläggningarna vittnade om svårigheter att inom vissa lärosäten att få gehör för behovet av gemensamma avsättningar för medfinansiering av utbildningsvetenskapliga projekt. Ett speciellt problem är dessutom att UVKs beslut om fördelning av medel kommer sent i förhållande till de lokala budgetarbetena.

Medfinansiering

Regleringsbrevets anvisning om medfinansiering avskräckte antagligen första året en hel del potentiella sökande från att söka medel. (Samma gällde kravet på samverkan). Även nu, vid 2003 års utlysning av medel, kommer många frågor från sökande om hur medfinansierings- och samverkanskraven skall hanteras.

För att undvika att informationen om medfinansiering i praktiken skulle tolkas som ett ”behörighetskrav” har kravet på medfinansiering i stället riktats till lärosätena i form av kontraktsvillkor med krav på årlig redovisning i efterhand. Att UVK, med departementets samtycke, fick formulera om kravet på medfinansiering till att avse en redovisning i efterhand har mötts med besvikelse bland lärarutbildningarna, vars företrädare gärna såg att UVK hållit fast vid kravet på årlig medfinansiering. Lärarutbildningsnämnderna behöver, menar man, UVK som en pådrivande kraft för att få de önskvärda omfördelningarna inom lärosätena till stånd.

Våren 2002 sändes en enkät till lärosäten som mottagit medel från UVK med begäran om redovisning av hur medfinansieringskravet tillgodosetts beträffande medel som tilldelats för 2001. Redovisningarna indikerade att medfinansieringskravet lösts på olika sätt, alltifrån generella beslut av lärosätets ledning om 30 procents medfinansiering till allmänt hållna beskrivningar om exempelvis ”handledning/projektledning och drift”, ”lokalkostnader för doktorander och forskare” eller ”teknisk service”. Motsvarande uppgifter inhämtas våren 2003.

Samverkan

Regleringsbrevet innehåller en tydlig förväntan på samverkan mellan universitet och högskolor. Men med det bottom-up styrda ansökningsförfarande som tillämpas inom VR är det i första hand de enskilda forskare som skall svara för att den samverkan mellan lärosäten, som regleringsbrevet anger, kommer till stånd. Både forskarskolor och samverkansprojekt bygger på enskilda forskares initiativ och entusiasm, men kräver samtidigt att det byggs upp sådana rutiner för hur verksamheten skall kunna bedrivas att den kan fortgå även om de förutsättningar som fanns vid starten förändras i något avseende (någon byter jobb, blir sjuk, får andra intressen etc). Det måste finnas tydliga ”kontrakt” mellan alla inblandade aktörer och ett tydligt ansvar för planering och koordinering m m.

Ovanstående erfarenheter indikerar att den nuvarande formen för kontrakt mellan en huvudansvarig projektledare (en enskild forskare), ett förvaltande organ och en finansiär kan vara problematisk i vissa fall. För VRs finansiering

av forskarskolor och större samverkansprojekt inom utbildningsvetenskap skulle en modell med en fakultetsledning/högskoleledning som huvudansvarig och samordnare för andra fakultetsnämnder (motsv) som deltar i externfinansierad verksamhet vara bättre lämpad. VR skulle i så fall teckna kontrakt som rör sådana verksamheter med nämnder och ej med enskilda institutioners rektorer. Det kan inte vara rimligt att en enskild forskare och en enskild rektor skall vara de huvudansvariga för en så tydligt fakultetsangelägenhet som en forskarskola eller ett mer omfattande samverkansprojekt (som ju i sig ofta även har doktorander).

UVKs erfarenheter i sammanfattning

a) Forskningsområdet och dess innehållsliga utveckling

- Forskningsområdet uppfattas ibland som något helt nytt, ibland som något etablerat som skall expandera.
- Begreppet utbildningsvetenskap är mångtydigt.
- Instruktionens betonande av lärarutbildningens behov och vissa motsägelsefulla texter om utbildningsvetenskapens inriktning och avgränsning har antagligen inneburit att vissa forskare medvetet avstått från att söka, vilket kan innebära en initial underskattning av områdets forskningspotential.
- Projektansökningar speglar i stor sett den bredd som UVKs utlysningstext anger.
- Vissa områden är dock eftersatta, t ex forskning om marginaliserade grupper samt om lärande i arbetslivet. Vissa forskningsperspektiv är alltför svagt företrädade, t ex system- och strukturperspektiv. Studier av historiska trender och komparativa studier är sparsamt förekommande. Internationella jämförelser och longitudinella studier saknas praktiskt taget helt.

b) Organisatoriska och strukturella förhållanden

- Medelåldern är hög bland huvudsökande och även bland medsökande.
- Många huvudsökande har lärar- och lärarutbildarbakgrund och en sent påbörjad forskarkarriär.
- Det är svårt att få till stånd kraftfulla strukturella effekter inom lärarutbildningen genom att verka genom enskilda forskare – det behövs även riktade insatser på nämndnivå och kanske även en nationell samordning och fördelning av ansvar för vissa specifika insatser.

- Kravet på samverkan har i flera fall gett upphov till intressanta kombinationer av forskare med olika disciplinär bakgrund men kan också bädda för alltför koncensusinriktade projekt. Kravet på samverkan med andra lärosäten kan också uppfattas som en extra komplikation vid planeringen av projekt.
- Det behövs även andra typer av åtgärder om man skall stimulera yngre forskare och samtidigt sträva efter att dessa forskare rekryteras bland lärare med skolerfarenhet (t ex en annan incitamentstruktur i läraryrket).
- Regleringsbrevets anvisningar om medfinansiering ger upphov till intressanta modeller för samfinansiering – men kan försätta den enskilde forskaren i en besvärlig förhandlingssituation.
- Antalet projekt utanför det traditionella lärarutbildningsområdet ökar. Sådana projekt har stor potential för integrering av lärarutbildningen i högskolan men sådan integration tar tid.

UVKs erfarenhet kan i korthet sammanfattas så att det tar tid att utveckla ett forskningsområde och att ge det en delvis ny inriktning och att samtidigt stärka forskningsmiljöerna.

Noter

- 17 Samtliga dessa aktiviteter är förtecknade i UVK:s projektkatalog (UVK, Birgitta Mattsson, 2002-II-26)
- 18 Satsningen initierades av Ingrid Carlgren, Ingela Josefson och Caroline Liberg, samtliga ledamöter i UVK.
- 19 Programmets igångsättningsfas leds av Ingrid Carlgren, Ingela Josefson och Caroline Liberg, samtliga ledamöter i UVK: Vetenskaplig koordinator är Caroline Liberg.
- 20 Igångsättningsfasen leds av Roger Säljö, ledamot i UVK och programmets vetenskaplige koordinator.
- 21 Igångsättningsfasen leds av Bengts Sandin och Roger Säljö, båda ledamöter i UVK: Sandin är programmets vetenskaplige koordinator.
- 22 Att det fanns många oklarheter vid starten har bl a HSVs kartläggning kunnat vittna om.

Utbildningsvetenskap i framtiden

Under drygt två år har UVK haft möjlighet att bedöma förutsättningarna för att etablera utbildningsvetenskap som ett brett, mångdisciplinärt och tvärvetenskapligt område för grundforskning inriktat mot lärande och kunskapsbildning i vid mening.

UVKs erfarenheter visar att beträffande forskningsstödet att det inte räcker att "bara" lysa ut medel och låta forskarna definiera problemen – även om detta är en mycket viktig uppgift för det konkurrensutsatta forskningsstödet. Denna sk bottom-up modell måste kompletteras med mer riktade insatser, t ex att UVK initierar särskilda forskningsprogram, som annonseras i särskild ordning. Att kompensera för bristande fakultetsresurser genom ett konkurrensutsatt forskningsstöd samt att verka för en nationell förstärkning av forskningsområdet är viktiga uppgifter för UVK att arbeta vidare med.

För forskningsområdets utveckling är informationsverksamheten en viktig aspekt. Det gäller dels att sprida kännedom om området som sådant bland de forskare som ännu ej sökt medel hos UVK men som utgör presumtiva forskare inom det utbildningsvetenskapliga området. En annan väsentlig grupp att sprida information till är personer som i sitt arbete kan dra nytta av forskningsresultaten eller som kan inspireras att starta en forskarkarriär, dvs lärare och andra pedagogiskt yrkesverksamma.

Satsningen på utbildningsvetenskaplig forskning kan i ett kort tidsperspektiv ses som en åtgärd för att stärka lärarutbildningens forskningsanknytning, stödja de pedagogiska verksamheternas utveckling samt stärka de pedagogiskt yrkesverksammans professionalism. Den utbildningsvetenskapliga satsningen definierades i relation till ett speciellt verksamhetsområde snarare än i termer av forskningsinnehåll.

I ett längre tidsperspektiv är det enligt UVK rimligt att se satsningen som en början till en uppbyggnad och konsolidering av ett *särskilt forskningsområde och ett differentierat forskningsstöd med tydlig relevans för lärarutbildningen och de pedagogiskt yrkesverksamma.*

Det är UVKs uppfattning att med en koncentration av resurser för grundforskning till *en* forskningsfinansiering kan detta mångdisciplinära forskningsområde göras mer synligt och därmed dra till sig kvalificerade och kreativa

forskare som företräder olika discipliner och forskningsinriktningar. Utbildningsforskningens tradition av att uppfattas vara av myndighetskaraktär – och därmed en angelägenhet för ansvariga instanser inom sektorn – kan då brytas och förutsättningar skapas för utvecklandet av ett vitalt, mång- och tvärvetenskapligt grundforskningsområde inom vilket forskares möjligheter att själva formulera forskningsproblem och – ansatser får ett tydligt utrymme.

Bilaga

UTBILDNINGSVETENSKAP 2003

Projekt

- Didaktiska frågor, IT/Kommunikation, lärande i arbetslivet m m.
- Bildning, värdegrund, kunskapsfilosofi, konstnärligt arbete
- Lärande, utveckling, socialisation

Forskningsprogram

- Förskolans och skolans innehåll
- Learning in the Knowledge Society
- Förhandling och förvandling av normalitet och avvikelse

Nationella nätverk

- Lärande och kunskapsbildning i ett socio- kulturellt perspektiv
- Utbildning för hållbar utveckling
- Forskning och forskarutbildning i svenska med didaktisk inriktning

Forskarskolor

- Matematikens didaktik (tillsammans med RJ)
- Svenska med didaktisk inriktning
- Vuxnas lärande
- Estetiska läroprocesser

Forskarassistenttjänster

Resebidrag m m till yngre forskare

Konferenser, seminarier m m